

SCHIPBREUK DER BESCHAVINGEN

Amin Maalouf

Schipbreuk
der beschavingen

Oorspronkelijke uitgave
Amin Maalouf, *Le naufrage des civilisations*
© 2019 Paris: Grasset – 9782246852179

© 2020 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, 2060 Antwerpen en Amin Maalouf
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds. 'Davidsfonds' is het geregistreerde
merk van Davidsfonds vzw, Quinten Metsysplein 12, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Amsterdam
www.newbookcollective.com

Eerste druk november 2020

Vertaling en redactie: Hans E. van Riemsdijk
Omslagontwerp: Herman Houbrechts
Opmaak binnenwerk: 5NUL8 Grafische Producties

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 02 26922 6
D/2020/034/266
NUR 320

*Aan mijn moeder, aan mijn vader
en aan de broze dromen
die ze me hebben doorgegeven*

Inhoud

Proloog	9
I Een paradijs in lichterlaaie	17
II Volken in nood	71
III Het jaar van de grote ommekeer	137
IV Een wereld in staat van ontbinding	199
Epiloog	267

Proloog

(...)

Wat in de toekomst ligt weten de goden,
de enigen die volledig verlicht zijn.

Uit wat in de toekomst ligt nemen de wijzen waar
wat op handen is. Hun gehoor
wordt soms in uren van aandachtige studie
opmerkzaam gemaakt. Het heimelijke geluid
van naderbij komende gebeurtenissen bereikt hen.
Zij slaan er eerbiedig acht op.

(...)

Konstantinos Kaváfis (1863-1933)

Verzamelde gedichten

(vert. Hans Warren en Mario Molegraaf)

Ik ben in goede gezondheid geboren in de armen van een stervende beschaving en gedurende mijn hele bestaan heb ik het gevoel gehad te overleven – zonder eigen verdienste noch schuld – terwijl tal van dingen om mij heen instortten; zoals die filmpersonages die door straten hollen waar alle muren naar beneden komen en die er toch ongehavend uit komen, waarna ze het stof van hun kleren kloppen terwijl er van de stad achter hen niet meer rest dan een rokende puinhoop.

Zo zag vanaf mijn eerste ademteug mijn droevige voorrecht eruit. Maar misschien is het ook typerend voor onze huidige tijd vergeleken bij de voorafgaande periodes. Vroeger hadden de mensen het gevoel een vergankelijk bestaan in een onveranderlijke wereld te leiden; ze leefden op de grond waar hun ouders hadden geleefd, werkten zoals zij hadden gewerkt, zorgden voor zichzelf zoals zij dat

hadden gedaan, kregen het onderwijs dat zij hadden gehad, baden op dezelfde manier, gebruikten dezelfde vervoermiddelen. Mijn vier grootouders en al hun voorouders sinds maar liefst *twaalf* generaties zijn geboren onder dezelfde Ottomaanse dynastie. Geen wonder dat ze geloofden dat die heerschappij eeuwig en onveranderlijk was.

‘De roos kan zich niet heugen ooit een tuinman te hebben zien sterven,’ verzuchtten de Franse filosofen van de Verlichting terwijl ze nadachten over de maatschappelijke orde en de monarchie in hun land. Vandaag leven wij als denkende rozen almaar langer en sterven de hoveniers. In het tijdsbestek van een mensenleven kun je hele landen, wereldrijken, volken, talen en beschavingen zien verdwijnen.

Onder onze ogen verandert de mensheid van gedaante. Nooit eerder is haar avontuur zo beloftevol en tegelijkertijd zo hachelijk geweest. Voor historici biedt de wereld een fascinerende aanblik. Al moeten ze daarbij wel leren leven met de tegenspoed van hun dierbaren en de eigen angsten.

Ik ben geboren in de wereld van de Levant. Maar die wereld is vandaag zo vergeten dat het merendeel van mijn tijdgenoten vast niet meer weet waar ik het over heb.

Het klopt dat er nooit een land is geweest dat zo heette. Wanneer de Levant in boeken ter sprake komt, is er van een duidelijke geschiedenis geen sprake en ook geografisch is het verre van een begrensde geheel. Onder ‘de Levant’ verstaat men hooguit een archipel van handelssteden die vaak, maar niet altijd, aan de kust liggen; een groep eilandjes die zich uitstrekt van Alexandrië tot Beiroet, Tripoli, Aleppo en Smyrna, en van Bagdad tot Mosoel, Constantinopel, Thessaloniki, Odessa en Sarajevo.

In mijn eigen taalgebruik verwijst de verouderde term naar al die plaatsen waar de oude culturen van het oostelijke Middellandse Zeegebied het prima konden vinden met de jongere culturen van het Westen. Op een haar na was uit die intieme omgang een andere toekomst voor het hele mensdom geboren.

Ik kom nog uitgebreid terug op die gemiste afspraak, maar om mijn ideeën daarover meteen scherp te stellen wil ik daar toch al het volgende over kwijt: als de inwoners van de diverse naties en de volgelingen van de monotheïstische godsdiensten in deze contreien waren blijven samenleven en erin waren geslaagd hun perspectieven op de toekomst onderling af te stemmen, dan zou de hele mensheid hebben beschikt over een welsprekend voorbeeld van eendrachtige co-existentie en welvaart – als bron van inspiratie en als baken op haar pad. Helaas is het omgekeerde gebeurd: weerzin en afschuw hebben de overhand gekregen en juist de ónmogelijkheid om samen te leven is de regel geworden.

Het licht van de Levant is gedoofd. Vervolgens heeft de duisternis zich verbreid over de hele wereld. En vanuit mijn standpunt bezien is daarbij geen sprake van puur toeval.

Het Levantijnse ideaal zoals de mijnen dat hebben meegemaakt en zoals ik het altijd heb willen meemaken verlangt van alle mensen dat ze zich verantwoordelijk voelen voor de groepen en gemeenschappen waartoe ze behoren en óók een beetje voor die van de anderen. Zoals bij elk ideaal gaat het om een streven dat je nooit helemaal bereikt, maar dat streven is op zích al heilzaam, omdat het de te volgen weg aanduidt, de weg van de rede, de weg van de toekomst. Ik zou zelfs durven zeggen dat dat streven voor een samenleving de grensovergang van barbarij naar beschaving markeert.

In mijn kinderjaren zag ik hoe blij en trots mijn ouders waren als ze het hadden over dierbare vrienden die een ander geloof aanhingen of afkomstig waren uit een ander land. Veel meer dan een lichte stembuiging was het niet. Maar daar klonk wel een boodschap in door, een ‘handleiding’ zou ik vandaag zeggen.

In die tijd leek het me de gewoonste zaak van de wereld; ik stond er niet eens bij stil en was ervan overtuigd dat het er overal ter wereld zo aan toeging. Pas veel later ben ik gaan begrijpen hoe zeldzaam de harmonie tussen de diverse gemeenschappen

in de wereld van mijn kinderjaren was. En hoe broos. Heel vroeg in mijn leven zou ik zien hoe die eendracht haar glans verloor, beschadigd raakte en vervolgens in rook opging, om slechts heimwee en schaduwen achter zich te laten.

Klopt het wel als ik zeg dat de duisternis zich heeft verbreid over de wereld toen het licht van de Levant doofde? Past het wel om over duisternis te spreken terwijl wij, mijn tijdgenoten en ik, getuige zijn van de spectaculairste technologische doorbraken aller tijden; terwijl wij vlotter dan ooit via internet toegang hebben tot alle beschikbare kennis; terwijl wij steeds langer en in veel betere gezondheid dan vroeger leven; terwijl zo veel landen van de vroegere 'derde wereld', om te beginnen China en India, zich energiek ontworstelen aan hun onderontwikkelde status?

Maar daar ligt precies de treurige paradox van deze eeuw: voor het eerst in de geschiedenis beschikken we over de middelen om de mensheid te bevrijden van alle plagen die haar altijd hebben bestookt om haar naar een tijdperk van vrijheid, vlekkeloze vooruitgang, wereldwijde solidariteit en gedeelde rijkdom te voeren, en toch rennen we holderdebolder in de tegenovergestelde richting.

* * *

Ik ben niet iemand die gelooft dat vroeger alles beter was. Wetenschappelijke ontdekkingen fascineren me, de bevrijding van de geesten en de lichamen stemt me blij en ik beschouw het als een voorrecht te leven in zo'n vindingrijk en zo'n ongebreideld tijdperk als het onze. Toch zie ik nu al een paar jaar een almaar verontrustender afglijden dat alles wat onze soort tot op heden heeft opgebouwd teniet dreigt te doen, alles waar we terecht trots op zijn, alles wat we gewend zijn 'beschaving' te noemen.

Hoe heeft het zover kunnen komen? Dat is de vraag die ik me steeds weer stel wanneer ik word geconfronteerd met de grieze-

lige woelingen van deze eeuw. Wat is er fout gegaan? Hebben we een navigatiefout gemaakt? Hadden we die zaken kunnen omzeilen? En vooral: hebben we nog de gelegenheid een betere, nieuwe koers te kiezen?

Dat ik me bedien van zeemansjargon komt doordat het beeld dat me al enkele jaren niet met rust laat dat van een schipbreuk is – ik zie een modern passagiersschip dat fonkelt, zelfverzekerd is en de naam heeft onzinkbaar te zijn zoals de *Titanic*, en dat met een menigte passagiers uit alle landen en alle sociale klassen aan boord onder hoorngeschal afstevent op zijn ondergang.

Ik hoef er vast niet aan toe te voegen dat ik de koers van dat schip niet van een afstand als toeschouwer gadesla. Ik ben aan boord, met al mijn tijdgenoten. Met de mensen die ik liefheb en de mensen die me minder dierbaar zijn. Met alles wat ik heb opgebouwd of meen te hebben opgebouwd. Ik zal een inspanning doen om in dit boek een zo bedaard mogelijke toon aan te houden. Maar vol angst zie ik de ijsbergen die zich in de verte aftekenen dichterbij komen. En op mijn manier bid ik de hemel vurig dat we ze kunnen vermijden.

Schipbreuk is natuurlijk maar een metafoor. En daarom uiteraard subjectief, uiteraard benaderend. We zouden best andere beelden kunnen vinden om de aardschokken van deze eeuw te beschrijven. Maar die schipbreuk laat me niet los; de laatste tijd verstrijkt er geen dag zonder dat ik eraan moet denken.

Vaak – al te vaak helaas – is het mijn geboortestreek die me die gedachten opdringt. Al die plaatsen waarvan ik zo graag de antieke naam uitspreek: Assyrië, Nineve, Babylon, Mesopotamië, Emesa, Palmyra, Tripolitanië, Cyrenaica, het koninkrijk Saba, dat ooit het ‘Gelukkige Arabië’ heette. Hun bevolkingen, erfgenamen van de alleroudste beschavingen, vluchtten weg op houten vloten. Inderdaad, zoals na een schipbreuk.

Soms ligt de klimaatopwarming ten grondslag aan de problemen. De ijskappen en gletsjers die maar blijven smelten; de Noordelijke IJszee die in de zomermaanden voor het eerst sinds

millennia weer bevaarbaar wordt; kolossale schotsen die losraken van de Zuidpool; de eilandstaten in de Stille Oceaan die zich zorgen maken weldra te worden teruggegeven aan de zee. Gaan zij de komende decennia daadwerkelijk een apocalyptische ondergang tegemoet?

In andere situaties is het beeld minder concreet, in menselijk opzicht minder aangrijpend, eerder symbolisch. Als je bijvoorbeeld naar Washington kijkt, de hoofdstad van de eerste wereldmacht die als volwassen democratie geacht wordt het voorbeeld te geven en een bijna vaderlijk gezag over de rest van de planeet te doen gelden, rijst dan ook niet het beeld van een schipbreuk? Nee, op de Potomac drijven geen geïmproviseerde bootjes en vloten, maar in zekere zin staat de stuurhut van het passagiersschip der mensheid wel onder water en dreigt de hele mensheid ten onder te gaan.

Weer andere keren gaat het om Europa. De droom van de Europese eenwording is in mijn ogen een van de meest beloftevolle van de recente geschiedenis. Maar wat is er tot nu toe van terechtgekomen? Hoe heeft die droom zo op de klippen kunnen lopen? Toen Groot-Brittannië besloot de EU te verlaten, haastten de politieke leiders op het continent zich om die gebeurtenis te bagatelliseren en om stoutmoedige initiatieven te beloven om het 'project' met de blijvende lidstaten nieuw leven in te blazen. Ik hoop van ganser harte dat ze daarin slagen. In de tussentijd kan ik niet nalaten te mompelen dat er flinke averij is opgelopen.

Lang is de lijst van alles wat de mensen gisteren nog kon doen dromen, hun geest kon verheffen, hun energie kon mobiliseren, maar dat vandaag zijn aantrekkingskracht heeft verloren. We zien een soort ontwaarding van idealen die zich almaar verder uitstrekt en die inwerkt op alle systemen, alle doctrines. Het lijkt me niet misplaatst om daarin een algehele morele schipbreuk te zien. Terwijl de communistische utopie wegglijdt in de afgrond gaat de triomf van het kapitalisme gepaard met een obscene ontketening van ongelijkheid. Economisch gezien heeft dat misschien een

bestaansreden, maar op menselijk, op ethisch vlak en wellicht ook op het politieke plan zijn we ook daar ontegenzeggelijk getuige van een schipbreuk.

Zegt dat handjevol voorbeelden genoeg? Nee, naar mijn gevoel niet. Misschien dat ze de titel verklaren die ik heb gekozen, maar ze volstaan niet om de kern van de zaak te vatten. Namelijk dat er een raderwerk in beweging is dat niemand opzettelijk op gang heeft gebracht, maar waar we allemaal met geweld naartoe worden gesleept en dat onze beschavingen dreigt te vernietigen.

Als ik het heb over de woelingen die de wereld naar de rand van de afgrond hebben gevoerd, zal ik vaak spreken over 'ik', 'mij' en 'wij'. Het liefst had ik niet in de eerste persoon gesproken, zeker niet in een boek dat zich zorgen maakt over het menselijk avontuur. Maar ik kan niet anders, omdat ik vanaf mijn prilste jeugd de nabije getuige ben van de beroeringen en aardverschuivingen waarover ik ga vertellen; omdat 'mijn' Levantijnse wereld als eerste ten onder ging; omdat 'mijn' Arabische natie met haar suïcidale ontredde de hele aarde heeft meegesleept in dat verwoestende raderwerk.